

LBRIS

We know
books

CLAUDIA SĂLCEANU

ARHITECTURA COPILĂRIEI

Ghid de dezvoltare umană

EDITURA UNIVERSITARĂ
București

CUPRINS

CAPITOLUL 1 – ELEMENTE INTRODUCATIVE ÎN DOMENIUL DEZVOLTĂRII UMANE	9
1. Rolul și problematica psihologiei developmentaliste	9
2. Abordări ale psihologiei dezvoltării.....	11
3. Elemente de istoria dezvoltării umane	12
4. Principiile dezvoltării umane	14
5. Conceptul de dezvoltare.....	15
6. Contextul biologic al dezvoltării.....	19
7. Mediul ca factor al dezvoltării umane.....	22
8. Educația ca factor al dezvoltării umane	27
CAPITOLUL 2 – TEORIILE DEZVOLTĂRII UMANE	31
1. Noțiunea de stadiu.....	31
2. Sigmund Freud. Teoria psihanalitică.....	32
3. Erik Erikson. Teoria psihosocială.....	39
4. J.B. Watson și B.F. Skinner. Teoriile învățării.....	42
5. Albert Bandura. Teoria social-cognitivă	44
6. Urie Bronfenbrenner. Teoria ecologică	48
7. Jean Piaget. Teoria dezvoltării cognitive.....	53
8. Lec Vîgotski. Abordarea socioculturală	59
9. Lawrence Kohlberg. Teoria dezvoltării morale.....	63
10. Ciclurile și stadiile dezvoltării umane.....	66
CAPITOLUL 3 – PERIOADA PRENATALĂ	68
1. Elemente introductive despre concepție și sarcină.....	68
2. Stadiile dezvoltării prenatale.....	70
3. Elementele incipiente ale vieții psihice.....	74
4. Mediul prenatal	75
5. Mediul perinatal	80
6. Mediul neonatal.....	85
CAPITOLUL 4 – SUGARUL	90
1. Repere developmentale ale primului an de viață	90
2. Legile și principiile dezvoltării în primul an de viață	90
3. Tipare ale creșterii	91

4. Nutriția	92
5. Raportul veghe-somn	96
6. Comportamentele reflexe ale nou născutului	98
7. Comportamente determinate congenital	100
8. Motricitatea în primul an de viață	101
9. Capacități senzoriale timpurii	103
10. Organizarea sistemului perceptiv	105
11. Dezvoltarea inteligenței senzorio-motorii	112
12. Apariția capacităților imitative	115
13. Capacitățile mnezice ale nou născutului	117
14. Dezvoltarea limbajului	118
15. Atenția și acțiunea	125
16. Bazele dezvoltării psihosociale	127
17. Temperamentul	136
18. Atașamentul	139
19. Conturarea sentimentului de sine	145
CAPITOLUL 5 – ANTEPREȘCOLARUL	149
1. Sarcini developmentale și regimul de viață	149
2. Caracteristici ale dezvoltării fizice și motricității	152
3. Dezvoltarea percepțiilor și apariția reprezentărilor	157
4. Gândirea simbolică și preconceptuală a antepreșcolarului	163
5. Dezvoltarea limbajului	166
6. Particularitățile memoriei	174
7. Caracteristici ale atenției	175
8. Dezvoltarea afectivă și socială între 1 și 3 ani	176
9. Activitățile ludice la antepreșcolar	182
10. Dezvoltarea conștiinței de sine și a conștiinței asupra lumii	184
CAPITOLUL 6 – PREȘCOLARUL	190
1. Reperele maturizării la vârsta preșcolară	190
2. Regimul de viață al preșcolarului	191
3. Dezvoltarea fizică și motricitatea	198
4. Repere ale dezvoltării percepțiilor și reprezentărilor	203
5. Dezvoltarea gândirii la preșcolar	205
6. Dezvoltarea limbajului și comunicării la preșcolar	212
7. Dezvoltarea memoriei la preșcolar	215
8. Aspecte caracteristice ale imaginației la preșcolar	221
9. Particularitățile atenției la preșcolar	225
10. Particularitățile voinței la preșcolar	226
11. Transformările semnificative în dezvoltarea socio-emoțională	228
12. Dezvoltarea motivației la preșcolar	244

13. Construirea bazelor personalității la preșcolar	245
14. Caracteristicile jocului la preșcolar	254
CAPITOLUL 7 – ȘCOLARUL MIC	259
1. Reperele maturizării la vârsta școlară	259
2. Repere ale regimului de viață.....	260
3. Aspecte ale dezvoltării fizice și motricității.....	271
4. Dezvoltarea percepțiilor și capacităților de observare	273
5. Dezvoltarea reprezentărilor	277
6. Copilul în stadiul operațiilor concrete ale gândirii.....	278
7. Maturizarea memoriei	284
8. Imaginația și particularitățile ei.....	287
9. Dezvoltarea limbajului și comunicării	288
10. Dezvoltarea socio-emoțională la școlarul mic	293
11. Aspecte ale dezvoltării motivației	296
12. Specificul atenției școlarului mic	298
13. Dezvoltarea reglajelor voluntare	299
14. Dezvoltarea personalității școlarului mic.....	300
BIBLIOGRAFIE	308

CAPITOLUL 1

ELEMENTE INTRODUCTIVE ÎN DOMENIUL DEZVOLTĂRII UMANE

1. Rolul și problematica psihologiei developmentaliste

De-a lungul existenței umanității, aceasta s-a confruntat cu probleme, provocări sau decizii, indiferent de momentul istoric la care facem referință, datorită expansiunii tehnologiei, a structurilor sociale din ce în ce mai complexe și a conflictelor ideologice. Deși astfel de întrebări și dificultăți sunt frecvente la nivel universal, Pikunas (1961) consideră că nu există probleme mai provocatoare decât cele pe care omul le întâlnește în evoluția sa, de la stadiile timpurii și până la vârsta bătrâneții, iar pentru ca oamenii să se înțeleagă mai bine pe ei înșiși, psihologia dezvoltării încearcă să evedențieze schimbările secvențiale ale personalității umane, folosind tehnici și metode specializate.

Dezvoltarea umană este o ramură a științelor psihologice, care a luat ființă odată cu extinderea conceptului de “dezvoltare”, dar și cu intensificarea cercetărilor privitoare la diferite etape de vârstă ale ființei umane, sau la modificările apărute în evoluția anumitor funcții, procese și mecanisme ale organismului. Ființa umană este analizată longitudinal și vertical, în contextul existenței sale sociale, a modificărilor psiho-fizice ce se produc sub influența condițiilor de mediu, a educației, a culturii și profesiei, a statutelor și rolurilor sociale ce le îndeplinește (Verza & Verza, 2000, p.19).

Psihologia developmentală explică modul în care oamenii se schimbă și se dezvoltă de-a lungul întregii lor vieți, ceea ce conduce la un parenting mai bun, la educație și la un nivel de sănătate mentală ridicat. Înțelegerea contextelor dezvoltării normale și identificarea precoce a posibilelor probleme permit individului să-și atingă potențialul, să se adapteze la provocările vieții, să creeze medii familiale, școlare, profesionale și comunități suportive. Astfel, ariile esențiale de impact ale psihologiei dezvoltării sunt:

- Acordă sprijin indivizilor pe parcursul întregii lor vieți, oferind atât un **cadru pentru înțelegerea dezvoltării din copilărie până la bătrânețe**, cât și instrumente pentru adaptarea la provocările și schimbările specifice fiecărui stadiu (American Psychological Association, 2014).
- **Îmbunătățește tehnicile de parenting și educație** prin setarea de așteptări adecvate, prin crearea de medii de învățare eficiente, și prin sprijinirea creșterii socio-emoționale sănătoase a copiilor (Mollaioli, 2023). Părinții învață să înțeleagă elementele de normalitate ale dezvoltării și să îi sprijine pe copii să dezvolte atașamente securizante, să reducă frustrarea și să construiască relații sociale sănătoase. Școala, de asemenea, poate să creeze prin intermediul cadrelor didactice, experiențe de învățare antrenante, și să sprijine dezvoltarea cognitivă și socio-emoțională a copiilor.

- Îmbunătățește **sănătatea mentală și starea de bine** prin evidențierea tiparelor tipice ale dezvoltării, prin identificarea timpurie a problemelor și prin elaborarea de intervenții precoce pentru anxietatea, depresie sau dificultăți sociale (Kuhlmeier et al., 2019). De asemenea, profesioniștii sunt informați despre cum pot ajuta persoanele vârstnice să facă față schimbărilor ce apar odată cu vârsta bătrâneții.
- Oferă argumente pentru **practica clinică** sprijinind terapeuții și alți profesioniști care lucrează cu oamenii ce experimentează întârzieri developmentale sau alte provocări la diferite momente existențiale (Grucza, 2024).
- Contribuie activ la **elaborarea politicilor sociale**, prin ghidarea programelor sociale și politicilor pentru un sprijin adecvat al dezvoltării oamenilor și stării lor de bine la nivel comunitar (Kasi, 2024).
- Sprijină **înțelegerea de sine și dezvoltarea personală** a oamenilor, prin înțelegerea mai bună a forțelor care ne cizelează la diferite stadii de vârstă, permițând astfel noi perspective despre sine, relații personale și societate (Whitebread, 2011).
- Oferă **informații despre tehnologie și interacțiuni** prin concepte și modele care sunt aplicate în domenii precum interacțiunea oameni-roboti, pentru a crea relaționări mai bogate și mai naturale (Cochet & Guidetti, 2018).
- Propune o **abordare holistică** ce oferă o viziune comprehensivă a dezvoltării, luând în considerare domeniile fizic, cognitiv, social și emoțional. Dezvoltarea umană descrie modificările comportamentelor atât în mod analitic, cât și global, de la simțuri și până la interacțiunile cu ceilalți.

Psihologia dezvoltării este știința care studiază caracteristicile constituirii activității psihice umane, modificările acestora de la inferior la superior, a regreselor ce au loc în anumite etape de vârstă, a evoluției personalității și manifestării actelor de conduită în relație cu determinările socio-culturale ale existenței umane (Verza & Verza, 2000, p.20).

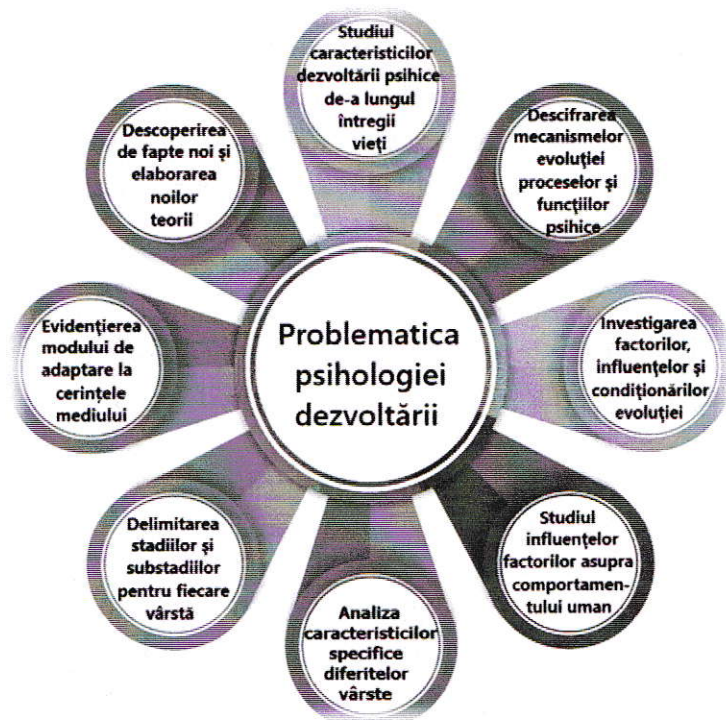

Fig. 1 – Problematika psihologiei dezvoltării (după Crețu, 2009)

Dezvoltarea umană reușește să realizeze o cuprindere largă prin aceea că analizează psihicul uman în mod unitar, cu accentuarea aspectelor de evoluție și dezvoltare, dar și de continuitate și disfuncționalitate de la o vârstă la alta.

La nivel intradisciplinar, dezvoltarea umană are strânse legături cu psihologia generală, psihologia cognitivă, psihologia socială, psihologia personalității, etc. Multe dintre cunoștințele și conceptele importante, vehiculate în cadrul psihologiei dezvoltării, provin din domeniul științelor biologice. O relație aparte, interdisciplinară între cele două domenii o reprezintă etologia (știința comportamentelor umane și animale), care constituie o importantă sursă de inspirație, de argumentare sau verificare a diverselor supoziții lansate în cercetarea comportamentului uman (de ex. Teoria atașamentului).

2. Abordări ale psihologiei dezvoltării

Există mai multe modalități de abordare a fenomenelor dezvoltării umane, fiecare având metode și tehnici specifice, avantaje și dezavantaje (Pikunas, 1961):

Tabel 1 – *Caracteristici ale abordărilor psihologiei dezvoltării*

Abordarea dimensională	Abordarea stadială
<ul style="list-style-type: none"> • Tratează dimensiunile specifice ale comportamentului uman sau ale personalității de-a lungul întregii vieți a individului (de exemplu, evoluția gândirii de la naștere la bătrânețe). • Este o abordare frecvent folosită, care are avantajul menținerii continuității gândului. Studentul nu este obligat să sară de la un aspect al personalității la altul. • Limitarea acestei abordări rezidă în faptul că oamenii nu sunt numai ființe gânditoare sau numai ființe sociale sau numai ființe emoționale, ci toate acestea la un loc. Interacțiunea socială nu poate fi izolată de abilitățile intelectuale sau de multitudinea factorilor care alcătuiesc omul. Astfel, a urmări numai un aspect izolat separat de altele, înseamnă a ignora totalitatea ființei umane. 	<ul style="list-style-type: none"> • Examinează diferitele capacități și caracteristici comportamentale ale omului la diferite niveluri de dezvoltare. Scopul ei este înțelegerea totalității persoanei cu diferitele sale nevoi și probleme, abilități și realizări, motivații și aspecte dinamice la fiecare fază particulară a evoluției. • Încearcă să găsească răspuns la întrebări precum: „Care sunt patternurile comportamentale tipice ale copilului, adolescentului sau adultului?”. Este important de subliniat faptul că la un anumit moment al dezvoltării individului, o anumită variabilă de comportament sau personalitate poate fi mai importantă decât altele (de ex., a fi acceptat de ceilalți este deosebit de important în copilărie sau adolescență). • Limitele abordării stadiale sunt, de fapt, punctele forte ale abordării dimensionale.

În cei aproape 2000 de ani de filozofie și știință pertinentă, s-au emis o mulțime de cunoștințe menite să explice dezvoltarea umană. Lerner (2001) face o trecere în revistă a rădăcinilor istorice ale dezvoltării umane:

1. **Platon (427 – 347 a. Chr.)** - problema relației dintre corpul fizic, spațial și temporal și mintea nonfizică, nonspațială și nontemporală. El susține că dezvoltarea este influențată de aspectele biologice, ereditare, fiind prima idee lansată în acest sens. Cele 3 straturi ale sufletului includ: dorințe, emoții, trebuințe (stratul inferior); spirit, curaj, duranță și agresivitate (stratul 2). Primele 2 straturi sunt comune oamenilor și animalelor, iar stratul superior, al sufletului, este eminentamente uman, fiind reprezentat de rațiune.
2. **Aristotel (384 – 322 a. Chr.)** - a fost interesat de relația dintre minte și corp, emițând doctrina hilomorfică. Aceasta susținea că spiritul (*hylo*) și materia (*morph*) sunt inseparabile, dar distincte. Sufletul este prezent în toate organismele și dă viață materiei. Astfel a apărut ideea vitalismului, conform căreia există o entitate non-empirică, dar vitală, prezentă în orice organism, care oferă viață aceluia organism și îi direcționează funcționarea. Și Aristotel vorbește despre 3 straturi ale sufletului, primul asociat cu funcțiile de reproducere și de hrănire, al doilea cu funcțiile de locomoție, senzații și percepții, și al treilea, specific uman, asociat cu gândirea și rațiunea.
3. **Era creștină medievală** - reprezentată de John Calvin (1509-1564), prezintă o filozofie religioasă care subliniază caracteristicile înnăscute ale oamenilor. Această filozofie susține ideea păcatului originar din Biblie. Oamenii se nasc păcătoși, fiind mereu predispuși compulsiunii spre fapte rele, depravare și păcate. Și această concepție filozofică susține tot ideea influenței eredității asupra dezvoltării individului.
4. **René Descartes (1596-1650)** - reconsideră problema minte-corp, marcând era filozofiei moderne. El vede relația dintre minte și corp din perspectiva interacționismului. Mintea și sufletul sunt 2 linii care se intersectează în glanda pineală (o glandă mică situată lângă glanda pituitară). Atunci când se produce această intersecție, corpul primește cunoașterea.
5. **John Locke (1632-1704)** - respinge ideea conform căreia mintea este compusă din idei înnăscute. El consideră că la naștere mintea este ca o tablă nescrisă (*tabula rasa*). Orice cunoștință acumulată de minte se naște din experiența de viață. Experiența ajunge în minte prin intermediul simțurilor. Se naște astfel ideea influenței mediului asupra dezvoltării umane.
6. **Charles Darwin (1809-1882)** - teoria evoluționistă cuprinde mai multe idei. Mediul în care animalul trăiește exercită o serie de cerințe, la care dacă animalul răspunde, atunci se produce adaptarea și supraviețuirea. Darwin avansează ideea supraviețuirii celui mai dotat. Această concepție, introdusă de Herbert Spencer, afirmă că doar organismele care posedă caracteristici potrivite cerințelor de supraviețuire exercitate de un anumit mediu pot supraviețui și pot avea oportunitatea de a transmite aceste caracteristici succesorilor. Se asigură astfel supraviețuirea speciei. Ideile lui Darwin se aplică și dezvoltării umane.

7. **G. Stanley Hall (1844-1924)** - inițiază primul Jurnal American de Psihologie. Hall a văzut dezvoltarea dintr-un punct de vedere nativist. Hall a tradus principiile evoluționiste ale lui Darwin adaptând ideile derivate din cele ale embriologului Ernst Haeckel, care considera că programul ontogenetic al unui embrion îl oglindește pe cel filogenetic, al speciei. Hall considera că schimbările care caracterizează viața umană sunt o repetare a secvenței de schimbări prin care au trecut strămoșii individului. Mai mult, Hall a considerat adolescența ca o perioadă specifică în ontogeneză, după copilărie, fiind primul care a făcut această demarcare. Pentru Hall, adolescența era perioada de tranziție între copilărie și vârsta adultă.
8. **Behaviorismul și teoria învățării** - John B. Watson susține că stimulii și răspunsurile se combină sub legile condiționării clasice și condiționării operante. Dezvoltarea este văzută ca achiziționarea cumulativă a relațiilor stimul-răspuns obiective și empirice.
9. **Lev S. Vîgotsky** - introduce conceptul de zona proximei dezvoltări. Concepția lui Vîgotsky integrează acțiunile individului, limbajul și procesele cognitive cu contextul în care persoana acționează. El consideră că individul este agentul propriei sale dezvoltări și își selectează scopurile specifice și mijloacele pentru a le atinge. Spre exemplu, un copil nu poate ajunge la un anumit obiect situat la înălțime. Există astfel o zonă care îi este accesibilă și una unde este necesar să fie învățat sau instruit. Zona proximei dezvoltări reprezintă diferența între ceea ce copilul poate realiza prin efort personal și ceea ce poate realiza îndrumat.
10. **Anii 1950-1960** - în America începe să se dea importanță teoriei lui Piaget despre dezvoltarea cogniției. Deși teoria era cunoscută încă din anii 1920, nu i s-a dat foarte multă atenție datorită naturii clinice a cercetării, a stilului non-statistic al analizei datelor, a constructelor abstracte pe care le folosea. Vom reveni la concepția lui Jean Piaget în capitolul 2. Tot în această perioadă începe să se dezvolte rapid interesul pentru dezvoltarea adulților și a vârstelor de regresie.
11. **Anii 1970-1980** - a luat amploare elaborarea modelelor relației persoană-context. Exemplul elocvent este cel al lui Michael Lamb care studiază atașamentul copiilor prin prisma acestor modele. Este emisă ipoteza conform căreia copiii nu sunt simpli receptori ai forțelor socializatoare. Socializarea timpurie se produce în contextul complex al sistemului familial. Dezvoltarea social și psihologică nu este redusă la copilăria timpurie, ci este un proces care continuă de la naștere și până la moarte. Un alt model important al dezvoltării umane este modelul dialectic propus de Klaus Riegel, modelul dialectic, care explică faptul că orice nivel de organizare (de la cel intern-biologic, la cel individual-psihologic, la cel fizic environmental și la cel sociocultural) influențează și este influențat de celelalte nivele. Astfel, individul este încorporat într-o matrice integratoare de influențe derivate din niveluri multiple de organizare.
12. **Anii 1990 – prezent** - interesul pentru înțelegerea relației dinamice dintre individ și contextul său a fost adus la un nivel mai abstract, preocupat de înțelegerea caracterului integrării nivelurilor de organizare cuprinse în context (bioecologia – Lerner, 1998). Această preocupare a fost reprezentată de concepții dinamice despre funcționarea

structurilor și despre structurarea funcțiilor în timp. Au fost elaborate modele care nu erau neapărat legate de un domeniu de conținut particular, ci erau mai degrabă centrate pe înțelegerea sistemului developmental larg, în interiorul căruia au apărut dimensiunile dezvoltării individuale. Modelele actuale nu sunt limitate la portretizări unidimensionale ale dezvoltării umane. În aceste teorii, individul nu este nici biologizat, nici psihologizat, nici sociologizat. Mai degrabă, individul este sistematizat, adică dezvoltarea sa este conceptualizată ca fiind integrată într-o matrice de variabile derivate din niveluri multiple de organizare. Prin aceste teorii, dezvoltarea este conceptualizată ca derivat din dinamica relațiilor dintre variabilele din matrice.

4. Principiile dezvoltării umane

Principiile sunt teze generale ce fundamentează cunoașterea și orientează problematica domeniului, ajutând la alegerea metodelor, la înțelegerea fenomenelor și la interpretarea rezultatelor. Ele au caracter istoric și dinamic. Explicațiile științifice ale dezvoltării au un principiu central (Harris & Butterworth, 2002): dezvoltarea se produce atât ca rezultat al creșterii, cât și prin interacțiunea copilului cu mediul. Caracterizarea principiilor dinamice care subliniază creșterea, auto-organizarea și creșterea complexității, sunt de importanță fundamentală în explicațiile developmentaliste. Modul în care noi moduri de acțiune sau noi cunoștințe apar din interacțiunea elementelor de la niveluri timpurii ale dezvoltării și noile experiențe la care este expus individul, sunt o zonă de interes fundamental pentru teoriile dezvoltării.

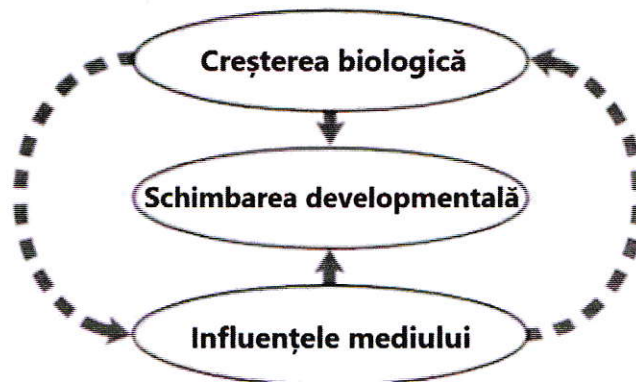

Fig. 2 – Principiul central al psihologiei dezvoltării (după Harris și Butterworth, 2002)

Schimbările la nivel developmental rezultă din **interacțiunea dintre zona biologică (nature) și experiență (nurture)**. Interacțiunea este însă una complexă întrucât factorii de mediu pot influența direct creșterea biologică (de ex., creșterea creierului), iar factorii genetici pot influența mediul copilului (de ex., un copil sociabil va produce reacții diferite în raport cu alte persoane, față de un copil antisocial).

Psihologia românească vorbește despre următoarele principii ale dezvoltării umane (Crețu, 2009):

- a) **Principiul dezvoltării** – presupune urmărirea concretă a dezvoltării psihice în vederea surprinderii evoluției evidente a aspectelor centrale, comune, dar și a celor diferențiale. El postulează faptul că dezvoltarea are un caracter ascendent (de la simplu la complex), urmărește ritmul, viteza schimbărilor (pusee sau perioade de lentoare), sfera (restrânsă sau amplă) și natura schimbării.
- b) **Principiul unității între diferențiere și integrare** – este centrat pe mecanismele care conștientizează și evidențiază dezvoltarea psihică. Diferențierea este mecanismul care face ca din aspectele inițiale, omogene ale vieții psihice să se desprindă anumite componente, funcții cu rol în adaptarea superioară. Integrarea este mecanismul prin care o componentă ce începe să se diferențieze, nu rămâne izolată, ci este asimilată în unități mai cuprinzătoare. Dacă ar exista numai diferențierea, s-ar produce o fragmentare a vieții psihice. Dacă ar exista numai integrarea, s-ar pierde foarte multe nuanțe ale dezvoltării.
- c) **Principiul structuralității** – aduce în prim plan conceptul de “structură”. Structura este o configurație, o formă dinamică, bazată pe modificări și evoluții, care dobândește, în timp, caracter autoreglabil. Toate transformările produse în timp sunt dependente de structuri. Fiecare stadiu al dezvoltării se caracterizează printr-un anumit mod de structurare.
- d) **Principiul respectării specificității fiecărui stadiu al dezvoltării** – demolează ideea conform căreia copilul este un adult în miniatură. Acest principiu sprijină organizarea activității copilului, înțelegerea relațiilor subiect – factor – influență – efect și permite raportarea vieții psihice la anumiți indicatori de normalitate.

Literatura de specialitate adaugă la acestea și alte abordări mai recente, în special **principiul specificității** (Bornstein 2017; Bornstein, 2019; Lerner & Bornstein, 2021), care susține că aplicarea aceluiași principii și regularități globale pentru toți indivizii este o abordare incompletă pentru înțelegerea persoanei. Înțelegerea modului unic de structurare a interacțiunilor între individ și context este fundamentală pentru precizia științei dezvoltamentale.

5. Conceptul de dezvoltare

Definiție

Dezvoltarea psihică este un concept fundamental pentru dezvoltarea umană, pentru că de Psihologia contemporană consideră că viața psihică, așa cum se prezintă la omul adult, este rezultatul unui lung proces de dezvoltare care este multideterminat și multicondiționat (Crețu, 2009, p.17).

Alain Stroufe (2005, apud Muntean, 2009, p.21) definește dezvoltarea umană ca fiind o creștere a complexității organizării, ce nu se realizează printr-o simplă însumare cantitativă, ci presupune o coerență, prin care organizarea funcționării la o anumită vârstă este pregătită de organizarea de la vârsta anterioară și conduce, în mod logic, la tiparul adaptativ ulterior. Această organizare progresivă a comportamentului este descrisă de psihologi sub formă de stadii.

Sigelman și Rider (2010) definesc dezvoltarea ca un set de schimbări sistematice și continue ale individului, care se produc între momentul concepției și moarte. O accepțiune generală a termenului este aceea conform căreia dezvoltarea este un ansamblu de etape determinate temporal, care conduc un organism viu sau o organizație socială dintr-un stadiu primitiv, către unul mai elaborat și mai complex, provizoriu sau definitiv (Sion, 2007, p.13).

Dezvoltarea psihică este constituită din totalitatea schimbărilor sistematice, biopsihosociale, individuale, apărute pe durata întregului ciclu al vieții. Categoria supraordonată a conceptului de dezvoltare este “schimbarea”, ca proprietate generală a vieții. Nu intră în universul dezvoltării decât schimbările sistematice, cu bazele înnăscute sau dobândite, nu și cele accidentale, conjuncturale (Nicola, 1996, p.82).

Dezvoltarea umană vizează atât evoluția, cât și involuția umanului și are trei mari paliere (Fraser-Thill, 2024): dezvoltarea biologică (ce constă în schimbările fizice, anatomo-fiziologice ale organismului uman), dezvoltarea psihică (ce constă în generarea, menținerea și modificarea funcțiilor, proceselor și însușirilor psihice ale persoanei) și dezvoltarea socială (particularizată în structurarea dinamică și modificarea conduitei persoanei, în raport cu anumite norme, valori și cerințe ale mediului social, cultural, educațional). Aceste modificări bio-psiho-socio-culturale sunt ierarhizate în timp. Între cele trei forme de dezvoltare umană există interacțiune și unitate funcțională, și nu o independență univocă și simultană.

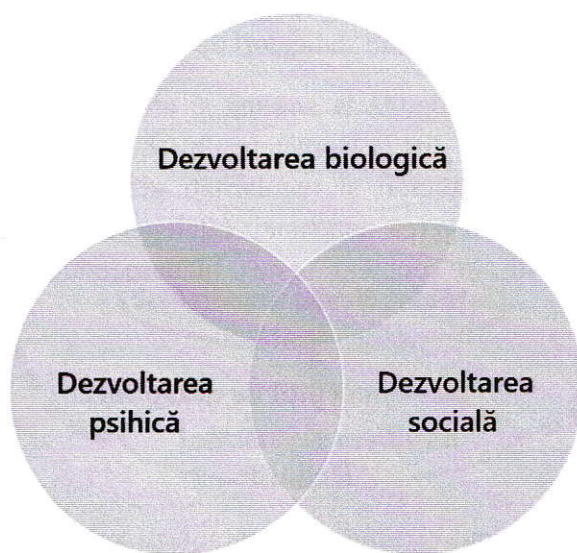

Fig. 3 – Dimensiunile dezvoltării umane

Studiul dezvoltării psihice se realizează pe patru mari coordonate: descrierea, explicarea, diagnoza și consilierea. Diagnoza presupune determinarea gradului dezvoltării în funcție de indicatorii de medie, iar consilierea cuprinde un set de recomandări ce au la bază studiul dezvoltării umane, recomandări ce au rolul de a crește calitatea educației la vârstele mici și calitatea dezvoltării umane în cazul vârstelor adulte (Sion, 2007, p.15). Dezvoltarea este procesul complet prin care individul se adaptează la mediul său. Iar adaptarea se face prin creștere, maturare și învățare.

Caracteristicile dezvoltării psihice

Dezvoltarea psihică poate fi caracterizată printr-o serie de trăsături, precum (Brazelton, Sparrow, 2004, *apud* Muntean, 2009; Majumdar & Mahavidyalaya, 2023):

- Este un proces progresiv;
- Este un proces orientat spre maturizare;
- Are caracter plurideterminat, fiind influențată de caracteristicile speciei (treapta filogenetică) și de caracteristicile individului (treapta ontogenetică);
- Este un concept mai vast decât cel de creștere, care presupune doar dimensiunea biologică;
- Este un proces continuu și gradual, în care fiecare stadiu este relaționat cu cel anterior;
- Are caracter plurifactorial, fiind determinată de cei trei factori fundamentali ai dezvoltării: ereditatea, mediul și educația;
- Are caracter polimorf și discontinuu, fiind o succesiune de faze, de stadii, în care perioadele de schimbare pronunțată alternează cu perioade mai lente, mai relaxante;
- Are caracter ordonat, transformările au loc într-o anumită ordine, la anumite intervale, sub formă stadială.
- Are caracter stadial și sistemic – stadiile se disting prin schimbări calitative. Nu doar se realizează mai mult, ci se realizează în alt mod. Tranziția unei funcții de la un stadiu la altul se face sincron, cu numeroase schimbări ale altor aspecte comportamentale. Tranziția este rapidă. Trecerea într-un stadiu superior se realizează cu un consum mai mare de energie. Această energie este adesea preluată prin tulburarea echilibrului unor achiziții anterioare.

Legile dezvoltării psihice

Literatura de specialitate discută despre următoarele legi fundamentale în dezvoltarea umană:

- **Legea neuroplasticității** vizează schimbările structurale și funcționale ale creierului, aceasta fiind o abilitate a sistemului nervos de a-și schimba activitatea ca răspuns la stimuli interni sau externi, prin reorganizarea structurii, funcțiilor sau conexiunilor (Puderbaugh & Emmady, 2023).
- **Legea diferențierii și integrării vieții psihice** semnalează sensul dezvoltării de la global și difuz la diferențiat și integrat, de la simplu la complex (Siegler & Chen, 2008; Pineda, 2022).
- **Legea specificității** postulează ideea că există diferențe atât între dezvoltarea proceselor psihice, cât și între etapele dezvoltării indivizilor (Lerner & Bornstein, 2021).
- **Legea complexității** susține că, pe măsură ce se realizează dezvoltarea proceselor psihice, are loc o îmbogățire a acestora și o creștere a complexității acestora. Această

complexitate permite desprinderea de zona ereditară și variază în funcție de contextul vieții sociale, culturale, de experiențele de viață ale individului (Horn, 2008).

- **Legea centralizării** exprimă modul în care fenomenul centralizării are loc pe măsura creșterii rolului de comandă și control al sistemului nervos asupra întregului comportament, fapt ce conduce la creșterea conștientizării vieții psihice (Caine et al., 2009).

Repererele psihogenetice și psihodinamice ale dezvoltării

Repererele psihodinamice se exprimă în conduite, caracteristici și trăsături psihice în decursul întregii vieți. Ele au o latură instrumentală, folosesc la sesizarea momentelor de schimbare din ciclurile vieții și o latură teoretică, ce constă în faptul că permit descrierea probabilistă și prospectivă a dezvoltării persoanei umane și a reacțiilor ei mai semnificative. Există o latură umană generală (nespecifică) și una particulară (specifică) legată de identitatea de țară, de neam, de grup cultural, social și profesional. Repererele psihodinamice se referă întâi la latura nespecifică, apoi la latura specifică (Șchiopu & Verza, 1997, p.25). Aceste reperere sunt însușiri esențiale și reprezentative ce caracterizează fiecare ciclu de vârstă, delimitat după accepțiunile stadialității vieții psihice (Verza & Verza, 2000, p.28). Contribuții mai importante în domeniul repererelor psihodinamice au adus specialiștii în psihologia copilului. Astfel, accentul a căzut pe repererele psihogenetice.

Repererele psihogenetice ale dezvoltării sunt (Șchiopu & Verza, 1997, p.32-33):

- **Tipul fundamental de activitate** – care se referă la forme succesive ale activității în care copilul se antrenează și care devin tot mai complexe, tot mai încărcate din punct de vedere al caracteristicilor psihice. Tipul fundamental de activitate – joc, învățare, muncă, creație – are o latură expresivă prin proiecția psihică ce o cuprinde și un rol formativ prin disponibilitățile psihice pe care le antrenează, ca să răspundă la variațiile de solicitări și situații de mediu. Tipul fundamental de activitate exprimă direcționarea și structurarea forței energetice psihice prin organizarea atenției, intereselor, inteligenței, sensibilității afective, percepției, etc. Activitățile consumă, dar și produc și provoacă noi energii suplimentare (ale realizărilor) și potențiale (ale succesului sau eșecului), care activează punctele de antrenare inițială energetică (feed-back-ul de precipitare sau de dezvoltare). Având o forță de adaptare și de absorbție foarte mare, toate dimensiunile psihice antrenate în activitățile fundamentale se încarcă de funcționalități, de cunoștințe, deprinderi și abilități ce au tendințe de a deveni trăsături psihice și odată constituite ca atare, se exprimă fără eforturi, fapt care mărește forța de construcție interioară a tipului fundamental de activitate.
- **Tipul de relații** – exprimă structura evolutivă a adaptării și integrării sociale. Relațiile mai frecvente sunt obiectuale și de comunicare (sociale). În cadrul relațiilor sociale se pot observa atitudini de protejare, simpatie, empatie, dependență, devoțiune, fuziune de generație, dominație, respingere, aversiune, frustrare, etc. Ele pot fi intime, oficiale (ierarhice), publice (de personalitate), după cum pot fi reciproc pozitive, reciproc negative și asimetrice, etc. De asemenea, se pot diferenția relațiile după: direcția,